

**SIRKKA PAIKKALA: SE TAVALLINEN VIRTANEN.
SUOMALAISEN SUKUNIMIKÄYTÄNNÖN
MODERNISOITUMINEN 1850-LUVULTA VUOTEEN 1921.2**
[Az a hétköznapi Virtanen. A finn családnévhasználat
modernizálódása az 1850-es évektől 1921-ig]
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2004. 809 lap

1. A finn családnévrendszer 19. századi változásait, a családnévhasználat egységesülését, valamint a finnországi családnevek finnesítését, finn nyelvűvé válásának folyamatát mutatja be SIRKKA PAIKKALA munkája, mely 2004-ben jelent meg a Finn Irodalmi Társaság kiadásában. A kutatás tárgyát képező jelenségeket a szerző az egyik leggyakoribb finn családnév, a *Virtanen*, illetve a hasonló típusú finn családnevek keletkezésén és elterjedésén keresztül vizsgálja.

Finnország a kora középkortól a 19. század elejéig a Svéd Királyság része volt, majd 1809-től, a svéd–orosz háborút követően orosz fennhatóság alá került. A svéd korszakban a svéd volt az ország hivatalos nyelve, ami a finnországi értelmiség és hivatalnokréteg elsvédesedéséhez vezetett, ahogy ez nyomon követhető a családneveknél is. A cári birodalomban Finnország nagyhercegségként széles körű autonómiát élvezett. A svéd nyelv szerepe az orosz korszakban is nagy maradt, ami – csakúgy, mint az időnként jelentkező oroszosítási törekvések – nehezítették a finn nyelv és nemzeti kultúra megerősödését. Finnországban a 19. század, különösen annak második fele a nemzeti ébredés, a nemzeti romantika időszaka. Az öntudatára ébredő nemzeti értelmiség, az ún. fennománok a finn nyelv fejlesztését és terjesztését tűzték ki célul, finn nyelvű iskolarendszer, közigazgatás, kultúra megteremtését szorgalmazták, a saját erőből történő gazdasági-társadalmi fejlődés alapjait kívánták megteremteni.

2. SIRKKA PAIKKALA kutatásainak időkerete éppen a nemzeti ébredés és a szuverén államiság megteremtésének időszaka; nem véletlenül, hiszen ekkor jelentős változások következtek be a finn családnévrendszerben is, mintegy válaszként a modernizálódó és saját útját kereső társadalom szükségleteire. A családnevek rendszerének megújulása az 1850-es években vette kezdetét. Kétféle változás zajlott le: egyrészt korábban családnévvel nem rendelkezők választottak maguknak vezetéknevet, másrészt tömegesen volt tapasztalható a családnevek finnesítése. A családnevek felvételének, illetve az egységes családnévrendszer megteremtésének a szükségessége egyrészt ideológiai, másrészt gyakorlati okokra vezethető vissza. Az erősödő nemzeti érzés, a nemzeti állam intézményrendszerének kiépítése, a társadalom szervezettebbé válása egyfelől, másfelől pedig a városiasodás és az iparosodás – melynek következményeképpen vidéken élő földnélküliek tömegei vándoroltak a városokba – szükségessé tették, hogy az állampolgárok egyértelműen és könnyen azonosíthatóak legyenek; ehhez állandó személynevekre volt szükség.

² Készült az OTKA T49095 számú pályázatához kapcsolódóan.

A családnevek használatának gyakorlata nem volt egységes Finnországban. Kelet-Finnországban már a középkor óta használtak családneveket, melyek vagy patronimikonok voltak, vagy a név viselőjének születési, illetve lakóhelyére utaltak, foglalkozásához vagy más tulajdonságához kapcsolódtak. Nyugat-Finnországban a vidéki népesség zöme nem rendelkezett családnévvel, legfeljebb ragadványnévvel, ami megnevezte a közigazgatás működését. Bár az 1800-as évek elejétől már megfigyelhető a ragadványnevek rendszeres használatának terjedése Nyugat-Finnországban, jelentős változás csak a század 50-es éveitől tapasztalható, amikor addig ismeretlen, új típusú családneveket kezdtek használni az emberek. Ekkor kezdődött a szerző által vizsgált *Virtanen*-típusú családnevek térhódítása.

Ezek az új típusú családnevek formailag kelet- finn mintára születtek. Kelet-Finnországban sok *-nen* végződésű családnév fordult elő, a *-nen* képző ősi és produktív családnévképzőnek számított. Ezt a morfológiai elemet használták fel a nyugat- finn családnévadásban, de a neveket új, a korszaknak megfelelő tartalommal töltötték meg, és az új családnevek alapjául a nemzeti romantika által kitüntetett témákat, elsősorban természeti jelenségeket, a finn tájjal kapcsolatos fogalmakat választottak. Így keletkeztek a már említett *Virtanen* (*virta* 'folyó') mellett olyan, ma is gyakori családnevek, mint az *Aaltonen* (*aalto* 'hullám'), *Hietanen* (*hieta* 'homok'), *Jokinen* (*joki* 'folyó'), *Järvinen* (*järvi* 'tó'), *Kallioinen* (*kallio* 'szikla'), *Kaskinen* (*kaski* 'irtás'), *Koivunen* (*koivu* 'nyírfa'), *Lahtinen* (*lahti* 'öböl'), *Lehtinen* (*lehti* 'falevél'), *Malminen* (*malmi* 'érc'), *Mäkinen* (*mäki* 'domb'), *Nieminen* (*niemi* 'félsziget'), *Pääskynen* (*pääsky* 'fecske'), *Rantanen* (*ranta* 'part'), *Suominen* (*suomi* 'finn'), *Tamminen* (*tammi* 'tölgyfa'), *Toivonen* (*toivo* 'remény'), *Vuorinen* (*vuori* 'hegy'). PAIKKALA szerint ez a gyakorlat egyfajta „tájpatriotizmus” volt, melynek során az idealizált nemzeti táj panorámája a családnevekben is megjelenik. A *Virtanen* név e családnévtípus jellegzetes képviselője, mely a 20. század második felére az egyik leggyakoribb finn családnév lett.

PAIKKALA a forrásanyag elemzésével kimutatja, hogy a családnevet felvevők közt kézművesek, katonák, diákok szerepeltek, akik a tanulás, kivándorlás szándéka miatt vagy munkával, szolgálattal kapcsolatos okokból választottak maguknak a keresztnév mellé családnévet is, illetve újságot fizettek elő, biztosítást kötöttek, útlevelet kérvényeztek. Nem csupán családnévvel nem rendelkezők választottak maguknak ilyen új típusú neveket, hanem olyanok is, akiknek már meglévő családnévüket a korhangulatnak megfelelő nemzeti jellegű, azaz patrióta tartalmú és finn hangzású névre szerették volna cserélni. Így az új nevek más rétegek körében is népszerűvé váltak, s a nevek nyomán egyre inkább eltűntek az egyes társadalmi rétegek közti különbségek. A Közép- és Nyugat-Finnország vidéki területeiről kiinduló új névhasználati gyakorlat fokozatosan elterjedt a nagyobb városokban is.

Az 1890-es évektől egy újabb családnévtípus, a *Laine* (*laine* 'hullám') népszerűvé válása figyelhető meg. E névtípus tartalmi háttere hasonló, mint a *Virtanen*-típusé, népszerűségét a képző nélküli rövidebb forma magyarázhatja. Különbség köztük, hogy míg a *Virtanen*-típusú nevek vidékről terjedtek a városok felé, a *Laine*-típus keletkezési helye Helsinki és néhány nagyobb város; a nevek fokozatosan az ország egész területén elterjedtek. Az új névhasználat terjedésében és népszerűvé válásában a finn nyelvű oktatási intézményeknek, a sajtónak, a szépirodalomnak és különféle egyesületeknek, szervezeteknek volt nagy szerepe.

A 19. század végére a finn családnevek a finnség, a finn nemzeti érzés és gondolat szimbólumaivá lettek, ahogyan az addigra már hivatalos nyelvi státust elnyert finn nyelv, a saját nemzeti fizetőeszköz, a finn nyelvű szépirodalom és színház. A családnevek finnesítése meglepő módon nem a fennomán értelmiségiek körében, hanem vidéken, a parasztság, majd a városi munkásság köreiből kezdődött el. Az értelmiség nehezebben változtatta meg a nevét, mint a nyelvét, s körükben csak a századforduló tájékán tapasztalható az első nagyobb mértékű névváltoztatási hullám. A kampányszerű, tömeges névváltoztatások egyik csúcspontja 1906-ban volt, J. V. Snellmannnak, a finn nemzeti ébredési mozgalom egyik vezető alakjának emléknapiján, amikor egyetlen nap alatt mintegy 25 000 ember kérvényezte finn családnév felvételét. 1906–1907 folyamán a névváltoztatási kampány körülbelül 70 000 embert érintett. A névváltoztatási hullám egyfajta tüntetés is volt az akkoriban felerősödő oroszosítási törekvésekkel szemben. Még egy hasonlóan nagy mértékű névváltoztatási kampány zajlott le később, az 1930-as évek közepén, a finn–svéd nyelvi harc egyik jellegzetes megnyilvánulásaként. A névfelvételi, névváltoztatási folyamatnak fontos állomása volt az időközben függetlenné vált Finnországban 1921-ben életbe léptetett családnévtörvény, amely minden finn állampolgár számára kötelezővé tette a családnévhasználatot, egy éves türelmi időt biztosítva azok számára, akik még nem rendelkeztek családnévvel.

Az új típusú családnevek jelentősége sokrétű. Hatott a keresztnévek alakulására, megalapozva például a kalevalai finn keresztnévek elterjedését. Jelentős hatással volt a finn nyelv helyzetére, státusának megerősödésére. A nevek finnesítése mintegy a finnség személyes felvállalását is jelezte, így fontos szerepe volt a nemzeti identitás kialakításában és erősítésében.

3. A terjedelmes, több mint 800 oldalas könyv három fő részre tagolódik. Az első az elméleti háttérrel mutatja be, többek közt kijelölve azokat a szempontokat és módszereket, melyeket a szerző a téma feltárásában alkalmaz. Mivel PAIKKALA nem kizárólag nyelvi jelenségeként közelíti meg kutatási tárgyát, a nyelvészetten kívül számos más tudományterület (médiakutatás, szociológia, történet- és jogtudomány) kutatási módszereit is felhasználja. Hangsúlyosan támaszkodik a szerző többek között EVERETT M. ROGERS médiaszociológus elméletére (*social diffusion theory*), amely új jelenségeknek, hatásoknak a társadalomban való terjedésével foglalkozik; így vizsgálja a terjedés időbeli és térbeli jellemzőit, csatornáit.

Külön alfejezetet szentel a szerző a terminológiai kérdések tisztázásának (apa-, anya-, ragadvány- és családnév, családnévrendszer fogalma). Bemutatja az adott történelmi helyzetet is. Az elméleti fejezet európai kitekintést is tartalmaz, bemutatva – az ókori római személynevek tárgyalása után – néhány európai ország, köztük Magyarország korabeli családnévhasználatát. Magyarországgal kapcsolatban a szerző utal a 19. században nálunk is lezajló névmagyarosításokra, mint a finnországihoz sokban hasonló háttérű jelenségre.

A könyv további két nagy fejezete a már fentebb ismertetett témák szerint haladva a finn családnévhasználat változásait, új elemeit, a változások és újítások egyetemes rendszerré válását ábrázolja. Áttekinti a *Virtanen* családnévtípus kialakulásának körülményeit, s közel 300 szócikkben igyekszik bemutatni a hasonló típusú nevek közül a leggyakoribbak keletkezésének (etimológia, lehetséges minták, névfelvétel körülményei) és terjedésének folyamatát. Röviden bemutatja a század végére népsze-

rúvé váló *Laine* névtípust is, valamint a 20. század elejének szervezeten zajló névváltoztatási kampányait. A korabeli sajtó névváltoztatási közleményeit elemezve rendszerezi a névváltoztatókat társadalmi háttér, lakóhely és a névváltoztatás indítékei alapján. Bemutatja a családnév fogalmának korabeli tisztázódását és használatának általánossá válását, valamint az 1921-es családnévtörvény elfogadását megelőző szakmai és sajtóvitákat, a törvény előkészítésének az állomásait. A könyv végén 170 oldalas függelék található, mely részletes szakirodalmi és forrásjegyzék mellett többek közt tartalmazza a korszak családnevekkel foglalkozó újságcikkeinek listáját, valamint a *Virtanen*- és *Laine*-típusú családnevek felvételével kapcsolatos statisztikai adatokat.

Finnországban régóta folynak családnévkutatások, melyek közül több is érinti a 19. század folyamán lezajlott névfinnesítési mozgalmakat, feltérképezi egy-egy település vagy terület családneveinek háttérét, így a jelen kutatásban alkalmazott módszerek sem teljesen ismeretlenek. SIRKKA PAIKKALA munkája elsősorban a témaválasztás tekintetében számíthat újdonságnak, mivel az 1850-es évektől vidéken lezajló, családneveket érintő folyamat eddig viszonylag kevésbé kutatott témának számít. PAIKKALA a jelenséget „csendes forradalom”-nak nevezi, mivel az 1900-as évek látványos névváltoztatási kampányaihoz képest ez a névfelvételi és névváltoztatási mozgalom szinte még a kortársak számára is észrevétlenül zajlott le, ám jóval több embert érintett, mint a későbbi névváltoztatások.

A munka a forrásanyag mennyisége és sokoldalúsága szempontjából tekinthető még figyelemreméltónak. A szerző több levéltár személynévlistái, különféle egyesületek, szervezetek korabeli jegyzőkönyvei, egyházi anyakönyvek és újságokban közzétett névváltoztatási közlemények alapján dolgozta fel és gyűjtötte össze a *Virtanen*- és *Laine*-típusú családneveket. (A mintegy 300 *Virtanen*-típusú családnévről szóló külön szócikk mellett a leggyakoribb nevek időbeli és térbeli elterjedését térképek, grafikonok és táblázatok is szemléltetik.)

A forrásanyag másik részét a sajtóban és más fórumokon a nevek finnesítése kapcsán zajló viták dokumentumai, valamint a családnévtörvény előkészítése kapcsán keletkezett tervezetek adják, melyekből a könyvben számos szemelvény szerepel. A bőséges terjedelem a könyvnek egyrészt erénye, másrészt nehéz feladat elé állítja az olvasót. A többféle szempontú és módszerű megközelítés alkalmazását nyilván a téma sokoldalú bemutatásának igénye indokolja, ez ugyanakkor némileg szétesővé, nehezen követhetővé teszi a könyv szerkezetét, a jelenségek újabb és újabb szempontból történő újbóli bemutatása gyakori ismétlésekhez vezet. Az összegyűjtött hatalmas mennyiségű forrásanyag részletes bemutatása sok érdekességet kínál, ám az is igaz, hogy olykor megnehezíti a tulajdonképpeni téma követését.

PAIKKALA kutatási eredményei megerősítik, illetve árnyalják a jelenlegi finn családnévrendszer kialakulásáról alkotott képet, érdekes adalékokkal szolgálva a ma leggyakoribb finn családnevek keletkezéséről mind a kutatók, mind pedig e nevek viselői számára.